

Pasipriešinimas sovietiniam režimui Lietuvoje aštuntajame dešimtmetyje*

Pasipriešinimas sovietinei sistemai aštuntajame dešimtmetyje yra mažai tyrinėta tema lietuvių istoriografijoje. Daugelis autorių tik fragmentiškai aptaria šios temos problematiką; dažniausiai kiek išsamiau analizuojama religinės krypties opozicija, kovojusi dėl tikinčiųjų teisių.

Šiame straipsnyje nagrinėjamos tautinė ir tautinė-liberalioji pogrindžio spaudos kryptys, taip pat analizuojama disidentinio judėjimo specifika.

Lietuvių tauta niekada nebuvo susitakiusi su sovietine okupacija ir jai pradėjo priešintis nuo pirmųjų dienų. Net ir po kelių dešimtmečių trukusio Sovietų Sąjungos valdymo nepriklausomybės idėja buvo gyva daugelio lietuvių sąmonėje. Pasipriešinimo formos ir metodai kito, jų kitimą lėmė įvairūs veiksniai: tarptautinė padėtis, sovietinio režimo sistemos pokyčiai. Daug aukų pareikalavusią ginkluotąją rezistenciją pakeitė nesmurtinė kova, daugelio autorių vadinama pasyviosios rezistencijos vardu.

Šeštajame ir septintajame dešimtmėčiais kilo neformalus kraštotyris judėjimas, būrėsi įvairūs pusiau legalūs inteligentų klubai, jaunimo organizacijos. Aštuntasis dešimtmetis Lietuvos pasipriešinimo sovietinei imperijai istorijoje žymus tuo, kad atsirado savilaida, kūrėsi pogrindžio organizacijos, siekios politinių tikslų. Analizuojant pogrindžio spaudą, galima išskirti kelias kryptis: kovo-

janti dėl tikinčiųjų teisių („Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika“); tautinė kryptis, kurios atstovai pirmenybę teikė tautinėms problemoms, jų politinis idealas buvo nepriklausoma Lietuva („Aušra“, „Laisvės šauklys“ ir kt). Sąlyginai galima išskirti ir dar vieną – tautinę-liberaliąją kryptį, kuri atsisakė radikalių tautinių idėjų, pabrėžė žmogaus teises ir laisves, įvairiais aspektais kritikavo sovietinę sistemą, siekė atkurti Lietuvos valstybingumą („Perspektyvos“).

Šiuo laikotarpiu Lietuvoje prasidėjo disidentinis judėjimas, svarbiausiu kovos tikslu laikęs žmogaus teisių ir laisvių gynimą; disidentai veikė ne pogrindyje, o viešai.

Aštuntojo dešimtmečio pasipriešinimo judėjimas atspindėjo visuomenės nuotaikas. Vien tai, kad egzistavo toks judėjimas, pasiūlęs alternatyvą oficialiajai ideologijai ir net griovęs jos dogmas, vertė suabejoti vienpartinės sistemos teisėtumu.

TAUTINĖ KRYPTIS

Aštuntajame dešimtmetyje opozicinė veikla pirmiausia buvo susijusi su savilaidos leidinių steigimu, jų bei kitos literatūros, tuo metu oficialiai laikytos antisovietine, dauginimu ir platinimu bei persiuntimu į Vakarų. Net Lietuvos KGB „spaudos taškų“ kūrimą traktavo „kaip sąlygą susitelkimui, ryšių palaikymui, vieningo idėjinio-taktinio pagrindo sudarymui“¹.

* Pabaiga. Pradžia – žurnalo „Genocidas ir rezistencija“, 1998, Nr. 2(4).

Ryškesni to laikotarpio tautinės pakraipos leidiniai – „Aušra“, „Vytis“ ir „Laisvės šauklys“.

1975 m. lapkričio mėn. kun. Prano Račiūno pastangomis pasirodė pirmasis „Aušros“ numeris². Leidinys pasiskelbė tęsiasi 1883–1886 m. leistos „Aušros“ tradicijas. Naujoji „Aušra“ buvo leidžiama su dviguba numeracija; kadangi XIX amžiaus „Aušros“ išėjo 39 numeriai, tai pirmasis naujai atgaivintos „Aušros“ numeris buvo kartu ir 40-asis. Įžanginiame straipsnyje „Aušros“ leidėjai Lietuvos politinę padėtį lygina su carine okupacija, pabrėžia, kad „iš naujo iškilęs pavojus lietuvių tautos egzistencijai“³. Apskritai vertinant Lietuvos politinę situaciją leidiniui būdingos paralelės su XIX amžiaus Lietuvos situacija. „Aušros“ uždavinys išliko toks pat kaip ir prieš 100 metų – „budinti tautą iš dvasinio miego, [...] parodyti lietuviams praeitį, teisingai įvertinti dabartį ir padėti įsivaizduoti ateities Lietuvą“⁴. Kaip ir XIX amžiaus „Aušra“, naujoji siekė pirmiausia ugdyti tautinį susipratimą, dorovingumą, pabrėžė rūpinimąsi kultūra ir švietimu; tai buvo tarsi priemonė prieš nutautėjimą. Leidinyje teigiama, kad „lietuvių tauta išsilaikys, jei bus kultūringesnė už pavergėjus. [...] turi pasikartoti senovės istorija, romėnai jėga nugalėjo graikus, o graikai kultūra nugalėjo romėnus“⁵.

Nuo pat pirmojo „Aušros“ numerio ryškėja tautinė leidinio orientacija. Jo steigėjai pasiskelbė nenuginčijamų, tradicinių dvasinių vertybių: tikėjimo, doros, kalbos, literatūros, istorijos, visos lietuviškos kultūros puoselėtojais. Didelę leidinio dalį sudaro straipsniai apie lietuvių tautinį diskriminavimą sovietinėje imperijoje, religijos vaidmenį, tautos moralinį nuosmukį. Nemažai straipsnių Lietuvos istorijos tematika, ypač akcentuojama prieškarinio tarptautinių santykių istorija. Iki 1981 m. „Aušroje“ paskelbta apie 20 straipsnių, kuriuose aptariami ir analizuojami SSRS–Vokietijos slaptieji su-

sitarimai Baltijos respublikų atžvilgiu⁶. Leidinyje ne kartą pabrėžta, kad 1940 m. Lietuva buvo okupuota ir aneksuota. Greta minėtos tematikos straipsnių „Aušros“ leidėjai spausdino ir rusų demokratinio opozicinio judėjimo lyderių Aleksandro Solženicyno, Andrejaus Sacharovo straipsnius. Tam tikrą toleranciją rodo tai, kad žurnale buvo spausdinami ir radikaliosios Lietuvos laisvės lygos, Lietuvių kalbos gynimo komiteto, Lietuvos Helsinkio grupės, Estijos, Rusijos disidentų atviri laišakai, kreipimaisi į Sovietų Sąjungos valdžios institucijas, užsienio valstybes bei tarptautines organizacijas. Kaip ir „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikoje“ (LKBK), „Aušroje“ buvo skelbiama informacija apie Lietuvos disidentų suėmimus, teismo procesus. Taigi „Aušra“ ne tik vykdė savo tiesioginius uždavinius, bet ir atspindėjo Lietuvos, iš dalies ir Rusijos disidentinio sąjūdžio aktualijas.

Lyginant „Aušrą“ su žymiausiu Lietuvos pogrindžio leidiniu „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika“, matyti pagrindinis jų skirtumas: „Aušros“ leidėjai neakcentavo sąžinės laisvės varžymų Lietuvoje. „Aušros“ negalima laikyti sekuliarizuotu tautiniu leidiniu, bet vis dėlto kryptingo orientavimosi į Lietuvos tikinčiųjų teisių apribojimo tematiką nebuvo, pirmenybė teikiama tautinėms, politinėms problemoms – visų pirma krašto rusinimui. Kaip matyti iš „Aušroje“ spausdintų straipsnių, jos leidėjų politinis idealas buvo nepriklausoma Lietuva, nors to jie niekur atvirai nedeklaravo. KGB pulkininkas G. K. Vaigauskas, analizuodamas nelegalią Lietuvos pogrindžio spaudą, „Aušros“ leidėjus pavadino labiausiai ekstremistiškai nusiteikusiais nacionalistais⁷.

„Aušra“ buvo leidžiama JAV 800 egzempliorių tiražu, „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika“ ėjo 5000 egz. tiražu, be to, nors ir leidžiama JAV, „Aušra“ nebuvo verčiama į jokią užsienio kalbą⁸. Vien dėl šių priežasčių ji neturėjo tiek daug skaitytojų kaip

„LKB kronika“. Vis dėlto „Aušra“ suvaidino didelį vaidmenį Lietuvos pasipriešinimo judėjime. Ji buvo aktyviai platinama kartu su „LKB kronika“. 1980 m. lapkričio 26 d. už pagrindžio leidinių, tarp kurių buvo ir „Aušra“, dauginimą ir platinimą nuteisti Anastazijus Janulis ir Povilas Buzas⁹.

Viena ryškiausių tautinės pakraipos organizacijų buvo Lietuvos laisvės lyga (toliau – LLL), susikūrusi 1978 m. birželio 15 d. Ji atvirai propagavo Lietuvos nepriklausomybės idėjas, todėl laikytina radikaliausia aštuntojo dešimtmečio pagrindžio organizacija. Susikūrimo deklaracijoje, kurios pagrindinė dalis labai konkreti ir lakoniška, LLL aiškiai nurodė savo veiklos tikslą – „Nepriklausomos Lietuvos atkūrimas“, LLL uždaviniai – „1. Religinės, tautinės, politinės sąmonės ugdymas; 2. Lietuvos laisvės klausimo kėlimas tarptautiniuose forumuose“¹⁰. LLL savo keliamiems tikslams įgyvendinti sukūrė tam tikrą organizacijos struktūrą. Aukščiausia Lygos institucija – tautinė taryba (LLL, būdama pagrindžio organizacija, dalį savo išleistų dokumentų pasirašinėjo tautinės tarybos vardu). Be to, LLL nariai numatė sudaryti užsienio tarybą, jei dėl tam tikrų priežasčių tautinė taryba negalėtų atlikti savo funkcijų. Tuo tikslu LLL susikūrimo deklaracijoje ragino užsienio lietuvius atstovauti LLL užsienyje. Lietuvos laisvės lyga neturėjo griežtos narystės, nario mokesčio, formalaus vadovo. Jos įkūrėjas – Antanas Terleckas, tautinės tarybos nariai – Vytautas Bogušis, Jonas Petkevičius, Jonas Protusevičius, Angelė Ragaišienė, Romualdas Ragaišis, Julius Sasnauskas, Eleonora Sasnauskaitė, Dalia Sasnauskienė, Vladas Šakalys, Elena Terleckienė, Andrius Tučkus ir Jonas Volungevičius¹¹. Daugelis jų jau buvo kalėję už antisovietinę veiklą ir dalyvavimą ginkluotos rezistencijos kovose. Vėliau į LLL įstojo Algimantas Andreika, Valdas-Vytautas Anelauskas, Algimantas Baltrušis, Antanas Grigas, Teodora Každailienė, Ev-

genijus Krukovskis, Edmundas Paulionis¹². LLL konsultantais buvo Valerijus Smolkinas, Stasys Stungurys ir Albertas Žilinskas.

Savo atsiminimuose apie LLL veiklą jos lyderis A. Terleckas teigė, kad šios organizacijos sukūrimui didelę įtaką turėjo žymių Lietuvos disidentų – Balio Gajausko, Viktoro Petkaus ir Henriko Jaškūno suėmimai¹³. Organizacijos įkūrimas buvo tarsi iššūkis Lietuvos KGB, siekiam sunaikinti Lietuvos pagrindį ir aktyviausius bei autoritetingiausius jo dalyvius. Be to, šios organizacijos ištakos glūdi ankstesnėje LLL įkūrėjų veikloje: jie leido radikaliai tautinės pakraipos pagrindžio leidinį „Laisvės šauklys“, kuris suformavo LLL programą. Todėl reikėtų išsamiau panagrinėti jo pasirodymo aplinkybes, juolab kad tai susiję ne tik su LLL atsiradimu, bet ir su tam tikru iš leidėjų pozicijos išplaukiančiu oponavimu katalikiškajam pagrindžiui.

„Laisvės šauklys“ buvo leidžiamas 1976–1977 m. Jo atsiradimą lėmė nepasitenkinimas jau ketvirtus metus ėjusia religinės pakraipos pagrindžio spauda. Lietuvos pasipriešinimo judėjimo dalyvių gretose pasigirdo nuomonių, kad „LKB kronika“, pirmasis pagrindžio leidinys, neatlieka svarbiausio uždavinio – žadinti tautos viltį atkurti Lietuvos valstybingumą, akcentuoti kovos būtinybę. Būsimieji Lietuvos laisvės lygos įkūrėjai kritikavo „LKB kroniką“ už radikalesnių tautinių idėjų netoleravimą, be to, jų manymu, dalis dvasininkų, perdėm netolerantiškai elgdamiesi su pasauliečiais, į katalikiškąjį pagrindį perkėlė priekario Lietuvos partines rietenas¹⁴. Apskritai visas religinės pakraipos opozicinis judėjimas buvo kritikuojamas dėl nuosaikumo režimui. Atviri kunigų, tikinčiųjų laišakai patekę į užsienį išties galėjo sudaryti įspūdį, kad Lietuvoje kovojama tik dėl religijos laisvės: „Tokia padėtis [...] stabdė Lietuvos politinio statuso klausimo kėlimą tarptautiniuose forumuose“¹⁵.

Radikalias tautines nuostatas būsimieji Lietuvos laisvės lygos nariai galėjo pademonstruoti naujame pagrindžio leidinyje „Laisvės šauklys“. Pagrindiniai leidinio steigėjai buvo Kęstutis Jakubynas, J. Sasnauskas, S. Stunguryš ir A. Terleckas¹⁶. Nuo pat pirmojo numerio jame ryškėja akivaizdžiai revoliucinės, sistemą atmetančios idėjos. Raginama kovoti dėl Lietuvos laisvės, pabrėžiama, jog tai daryti įpareigoja Romo Kalantos auka¹⁷. „Laisvės šauklys“ pasiryžo sujungti religinius įsitikinimus ir tautinį susipratimą¹⁸. Deja, šis leidinys gyvavo labai trumpai, 1977 m. pabaigoje KGB jį sunaikino. Iš viso išėjo 5 numeriai, bet ir tie nepasiekė užsienio savarankiškai, nes buvo paskleistas gandas, jog „Laisvės šauklį“ leidžia KGB¹⁹. Tai byloja tam tikrą tolerancijos, vieningumo stoką Lietuvos opozicinio judėjimo dalyvių gretose. Tik dėl to, kad „Laisvės šauklio“ 1, 2 ir 5 numeriai buvo perspausdinti naujame (taip pat trumpai ėjusiam) pagrindžio leidinyje „Aušrelė“, informacija apie „Laisvės šauklio“ egzistavimą pasiekė JAV²⁰.

Lietuvos laisvės lygos nariai pradėjo leisti kitą pagrindžio leidinį „Vytis“. Jame taip pat reiškiamos gan radikalios tautinės nuostatos. Jau pirmajame numeryje spausdinamos tos LLL susikūrimo deklaracijos mintys, kurios dėl savo radikalumo nebuvo patekusios į „Aušrą“. Ypač kritikuojami rusų disidentai, nenorintys pripažinti rusų tautos kaltės lietuvių tautai²¹. Raginama rezistencinėje kovoje nesitikėti nei Vakarų, nei rusų disidentų pagalbos; atramos siūloma ieškoti „Rusijos pavergtų tautų pasipriešinime“. Leidinyje daug priekaištų ir lietuvių emigrantams, kurie vis labiau „atitrūksta nuo tautos kamieno, pradeda nejausti tautos pulso“²². Kaip savo prisiminimuose rašo A. Terleckas, diplomatijos stoka, pernelyg didelis tiesmukiškumas labai pakenkė „Vyčio“ leidėjams. Konfrontaciją tarp Lietuvos opoziciškai nusiteikusios dvasininkijos ir LLL padidino ir „Vyčio“ pareiškimai, kad lietuvių

tautos simboliu turi tapti ne Smūtkelis, o Vytis, kviečias kovoti, vyti priešą iš Lietuvos²³. Daug griežtos kritikos „Vyčio“ puslapiuose pareikšta ir Vakarų valstybėms, jos kaltinamos „pataikavimu rusiškajam imperializmui“, teigiama, kad „Vakarų politiniai sluoksniai, norėdami išsaugoti pasaulyje *status quo*, eina miunchenininkų O. Čemberleno ir E. Daladjė pramintu keliu“.

„Vytį“, kaip ir „Laisvės šauklį“, ištiko toks pats likimas. Pirmieji nepaprastai radikalūs trys numeriai nepasiekė Vakarų. Suėmus J. Sasnauską ir A. Terlecką, naujaisiais „Vyčio“ leidėjais tapo Z. Vanagaitė, V. Bogušis ir R. Grigas; jie išleido dar tris „Vyčio“ numerius, kurie buvo išspausdinti JAV²⁴.

Lietuvos laisvės lyga egzistavo iki 1979 m. Tų metų spalio 30 d. buvo suimtas jos lyderis A. Terleckas, o gruodžio 11 d. – kitas LLL narys J. Sasnauskas²⁵. LLL buvo priversta laikinai nutraukti savo egzistavimą. 1987 m., iš tremties grįžus LLL nariams, organizacija atnaujino veiklą ir išėjo iš pagrindžio.

Pagrindinė LLL kaip ir kitų disidentinių pagrindžio organizacijų veikla buvo pareiškimų, kreipimųsi Sovietų Sąjungos vyriausybei ir tarptautinėms organizacijoms rašymas. Per kelerius LLL egzistavimo metus iš visų jos vardu pasirašytų dokumentų pirmiausia galima išskirti Algirdo Statkevičiaus parengtą „Moralinį ultimatumą TSRS vyriausybei“²⁶. Tai originalus savo apimtimi ir drąsiais reikalavimais dokumentas. Kovodama dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, LLL stengėsi akcentuoti Lietuvos tuometinio statuso neteisėtumą, nuolat pabrėžė 1940 m. įvykusios okupacijos faktą. Apskritai LLL nariai vieni pirmųjų prabilo apie 1939 m. rugpjūčio slaptuosius Vokietijos–SSRS susitarimus. „Moralinio ultimatumo TSRS vyriausybei“ pagrindinė tema taip pat buvo 1939 m. Molotovo–Ribbentropo pakto slaptieji protokolai ir šio susitarimo padariniai. Dokumente drąsiai gvildenami tie tarpukario ir pokario Lietuvos istorijos mo-

mentai, apie kuriuos viešai prabilta tik devintojo dešimtmečio pabaigoje, nevengiama kategoriškų, kartais perdėm emocionalių, ekspresyvių apibūdinimų ir išvadų. Teigiama, kad nacistinė ideologija buvo būdinga ne tik vokiečių nacionalsocialistams, bet ir rusų bolševikams, taip pat teigiama, kad dėl imperialistinių užmojų „ypatingai sunkia nacizmo forma sirgo jau carinės Rusijos vadovaujantieji sluoksniai bei didesnė rusų tautos dalis“²⁷. Pagrindiniai lietuvių tautos priešai įvardijami šiais epitetais: „rusų cariniai nacistai“, „raudonieji agresoriai“, „raudonieji nacistai“. Sovietų Sąjunga vadinama „viena didžiausių kolonijinių valstybių pasaulyje“, kuri savo kolonijinius tikslus pademonstravo 1940 m. okupuodama Baltijos valstybes. Dokumentui būdingas tarpukario Lietuvos idealizavimas, pabrėžiama, kad jeigu ne Lietuvos okupacija, tai „Lietuva iki šių dienų tebebūtų viena demokratiškiausių bei viena kultūringiausių valstybių pasaulyje“, „jeigu ne slaptas Stalino–Hitlerio sąmokslas, Lietuva ekonominiu bei kultūrinio požiūriu būtų labai greitai pakilusi į pirmaujančių šalių tarpą“²⁸. Šiuo ultimatumu taip pat buvo kreipiamasi ir į rusų tautą, ji kaltinama tuo, kad vykdė genocido politiką lietuvių tautos atžvilgiu.

Dokumento esmė – ultimatyvus reikalavimas SSRS vyriausybei per 90 valandų apsvarstyti nepriklausomos Lietuvos atkūrimo klausimą. Nepriklausoma Lietuva turėtų būti atkurta „etnografinėse ribose įskaitant ir po karo kolonizuotą Mažąją Lietuvą“; taip pat reikalaujama „Pravdoje“ ir visų respublikų centrinėje spaudoje paskelbti slaptuosius Molotovo–Ribbentropo pakto dokumentus²⁹.

Lietuvos okupacijos, kolonijinės Lietuvos būklės faktus, išsivadavimo idėjas LLL kėlė ir Jungtinių Tautų Organizacijai adresuotame 1979 m. rugpjūčio 23 d. dokumente³⁰.

Kai kuriuose LLL dokumentuose tarp

gan emocionalių pareiškimų galima išvelgti ir nacionalizmo tendencijų. Pavyzdžiui, LLL 1979 m. birželio 15 d. kreipimesi į Lietuvoje gyvenančius rusus išvardijama rusų kolonistų daroma žala Lietuvai ir kviečiama „visus Lietuvoje gyvenančius rusus apleisti mūsų kraštą“³¹. Rusų mąstymo būdas, rusiškasis mentalitetas kartais vaizduojamas kaip negatyvus, absoliučiai priešingas lietuviškajam. Teigiama, kad „rusų kolonistų pagalba Lietuvoje kuriama lojalumo okupacinei sistemai atmosfera“, be to, „tam tikras rusų kolonistų sluoksnis demoralizuoja mūsų tautą“³².

Nepaisant dažnai pasitaikančių itin griežtų nacionalistinių idėjų, LLL buvo viena ryškiausių organizacijų, atstovavusių tautinei kryptei. Jos nariai aiškiai ir konkrečiai suformulavo savo kovos tikslus – nepriklausomos Lietuvos atkūrimas.

Lietuvos KGB 1979 m. suėmus J. Sasnauską ir A. Terlecką, nepavyko išsiaiškinti, kad būtent jie ir buvo LLL nariai. Jie buvo apkaltinti laikę ir platinę antisovietinę literatūrą – LKKBK, „Laisvės šauklys“, „Aušra“, „Dievas ir tėvynė“ ir kt., taip pat atvirų laišku, pareiškimų „gaminimu ir platinimu“³³.

Lietuvos laisvės lyga nebuvo vienintelė tautinės pakraipos organizacija. 1979 m. pogrindyje veikė Lietuvių kalbos gynimo iniciatyvinė grupė. Jos kreipimuose į pasaulio lietuvius, Jungtinių Tautų Organizacijos sekretorių keliamos rusinimo problemos, pabrėžiamas ir Lietuvos nepriklausomybės praradimo faktas, rašoma apie 1940–1941 m. ir 1944–1953 m. lietuvių trėmimus į Sibirą, sovietizacijos procesai įvardijami kaip genocido politikos vykdymas³⁴. Analizuodama septintojo–aštuntojo dešimtmečio Lietuvos situaciją, grupė teigė, kad ir demaskavus asmenybės kultą Sovietų Sąjungos tikslai liko tie patys – „visiškas Lietuvos nutautinimas ir jos dvasinių vertybių sunaikinimas“, taip pat atkreipė dėmesį į ekologines Lietuvos problemas. Pats grupės pavadinimas (Lietuvių

kalbos gynimo iniciatyvinė grupė) rodo pagrindinę grupės opozicinės veiklos sferą, tikslą – tai kova dėl gimtosios kalbos išsaugojimo. Gimtoji kalba traktuojama kaip svarbiausias tautos išlikimo garantas. Smerkiamos rusų kalbai suteikiamos prioritetinės teisės. Rusinimo politika ypač suaktyvėjo aštuntojo dešimtmečio pabaigoje po 1979 m. Taškento konferencijoje priimtų nutarimų, kurie turėjo paspartinti rusų kalbos įvedimą visose visuomenės gyvenimo srityse³⁵. Lietuvių kalbos iniciatyvinės grupės kreipimėsi į JTO Taškento konferencijos rezultatai įvardijami kaip siekimas sunaikinti nacionalines SSRS tautų kultūras³⁶.

Analizuojant tautinės pakraipos opozicinio judėjimo idėjines nuostatas, akivaizdžiai išryškėja svarbiausioji būtinybė – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas. Tautinės krypties atstovai, pasisakydami už nepriklausomos Lietuvos atkūrimą, visiškai neanalizavo būsimos Lietuvos politinės, ekonominės ir socialinės santvarkos: jiems daugiausia rūpėjo nacionalinės egzistencijos problemos.

TAUTINĖ-LIBERALIOJI KRYPTIS

Nuo aštuntojo dešimtmečio vidurio opozicija pastebimai auga ir įvairėja. Tai rodo pagrindžio spaudos leidinių gausa. T. Remeikis pažymi, kad nuo 1972 iki 1978 m. tęstinių pagrindžio leidinių padaugėjo nuo 1 iki 8, bendras numerių kiekis – nuo 4 iki 31 ir puslapių kiekis – nuo 170 iki 1500³⁷. Tam tikrą įvairovę politinių pažiūrų atžvilgiu rodo tai, jog dešimtmečio pabaigoje tarp kai kurių pasipriešinimo dalyvių buvo populiarios eukomunizmo idėjos. Be to, aštuntojo dešimtmečio antroje pusėje Lietuvoje prasidėjo disidentinis judėjimas, pasiūlęs liberalią visų žmogaus ir tautų teisių gynimo ideologiją.

1978 m. rugpjūčio mėn. pasirodė pirmasis pagrindžio leidinio „Perspektyvos“ numeris³⁸. Pagrindiniai „Perspektyvų“ leidėjai

buvo Vytautas Skuodis, Povilas Pečeliūnas ir Gintautas Iešmantas. Iki 1981 m. buvo parengti ir išleisti 22 šio pagrindinio leidinio numeriai³⁹. Už dalyvavimą „Perspektyvų“ leidime, antisovietinės literatūros saugojimą ir kitą antisovietinę veiklą 1980 m. gruodžio 22 d. V. Skuodis buvo nuteistas 7 mėtais laisvės atėmimo ir 5 m. tremties, G. Iešmantas – 6 m. laisvės atėmimo ir 5 m. tremties, P. Pečeliūnas – 3 m. laisvės atėmimo ir 5 m. tremties⁴⁰.

„Perspektyvų“ pirmojo numerio įžanginiame straipsnyje suformuluoti pagrindiniai leidinio tikslai ir uždaviniai: „Perspektyvos“ nori padėti surasti kelius, vedančius iš susidariusios aklavietės į atsinaujinimą, pagrįstą tikrosios demokratijos principais“; pasižadėta, kad leidinys „savo puslapiuose nevensgs aštresnių kritinių straipsnių, tačiau kurie neprieštaraus TSRS Konstitucijos 49 straipsniui ir Lietuvos TSR Konstitucijos 47 straipsniui, leidžiantiems bet kuria forma pateikti pasiūlymus [...] valstybinių organų darbui gerinti ir trūkumams kritikuoti“⁴¹. Paskelbta, kad „straipsniai bus spausdinami diskusine tvarka“. Taigi leidinio autoriai, tęsdami rusų demokratinio sąjūdžio tradicijas, užsibrėžė tikslą kelti aikštėn Sovietų Sąjungos vidaus ir užsienio politikos trūkumus, bandyti atskleisti sovietinės sistemos totalitarinį pobūdį, o ne vien tik akcentuoti tautinius siekius.

„Perspektyvose“ kur kas daugiau nei kituose pagrindžio leidiniuose buvo spausdinama rusų disidentinio sąjūdžio atstovų kreipimūsi, atsišaukimų ir kitų tekstų. Greta A. Sacharovo ir A. Solženicyno straipsnių (paskelbtų užsienio spaudoje) buvo perspausdinami nelegalios organizacijos – Rusijos liaudies sąjungos (Rusijos solidaristų) dokumentai⁴². Juose, kaip ir žadėta, smarkiai kritikuojama SSRS socialinė-ekonominė vidaus politika: „Mūsų darbininkas, kurio vardu partija valdo šalį, yra jos monopolijos valdžioje, [...] uždrausta streikuoti, [...]

valstiečiai: iš jų atimta laisvo darbo savo žemėje teisė. [...] ji [inteligentija. – *Ž. R.*] yra verčiama pateisinti, stiprinti ir garbinti diktatūrą“⁴³. Atsišaukime teigiama, kad ši organizacija kovoja dėl išsivadavimo iš vienpartinės diktatūros, už kolūkių, „pataisos darbo stovyklų likvidavimą, už tai, kad liaudis taptų savo šalies šeimininke“. Žavimasi Lenkijos darbininkų profsąjunginiu judėjimu, raginama sekti jo pavyzdžiu⁴⁴.

Akivaizdu, kad panašios tematikos straipsnių, kuriuose taip ryškiai atskleidžiama sovietinės sistemos prigimtis, kritikuojama pati sistema, iš dalies pateikiamos Rusijos ir Lenkijos opozicinio judėjimo idėjos, nerasime kituose pagrindžio leidiniuose, kurie daugiausia kėlė lietuvių tautines bei religines pretenzijas režimui. Būtų neteisinga teigti, kad tai nebuvo gvildinama ir „Perspektyvų“ puslapiuose. Straipsnių autoriai pasisakydavo už Lietuvos nepriklausomybę, nuolat kėlė aikštėn rusinimo problemą. Leidinio 7 numeryje išspausdintame „Kreipimesi į visus pasaulio lietuvius“ kritikuojama SSKP nacionalinė politika, teigiama, kad lietuvių tauta be paliovos rusinama, naikinamos jos dvasinės vertybės, kad Lietuva buvo okupuota ir 1940–1944 m. bei 1944–1953 m. Lietuvoje buvo vykdoma genocido politika, nusiaubusi miestus ir kaimus⁴⁵. Leidinys skelbė informaciją apie 1978 m. įkurto Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto veiklą, išspausdino jo kreipimąsi į popiežių Joną Paulių, kuriame atkreipiamas dėmesys į tikėjimo laisvės varžymus Sovietų Sąjungoje⁴⁶. Religinės laisvės, tautinių problemų kėlimu „Perspektyvos“ tęsė Lietuvos pasipriešinimo judėjimo tradicijas, bet vis dėlto tam tikra leidinyje spausdinamos medžiagos dalis leidžia kalbėti apie liberalią leidinio kryptį.

„Perspektyvose“ dažnai buvo spausdinami straipsniai, propaguojantys tuo metu Vakarų Europoje populiarias eurokomunizmo, „žmogiškojo veido komunizmo“ idėjas. Eurokomunizmo, arba nacionalinio komuniz-

mo, kūrimo idėjos, pradėjusios sklisti septintojo dešimtmečio pabaigoje, buvo nukreiptos prieš sovietinio komunizmo praktiką, jų skleidėjai aiškino, kad SSKP neišreiškia tikrųjų komunizmo idėjų. Šis liberalus demokratinis kairiosios pakraipos sąjūdis atmetė vienpartinės diktatūros idėją, atsisakė vienpartinės sistemos koncepcijos, prievartinio kelio į valdžią, pabrėžė, jog siekiant demokratijos ir valdžios būtina laikytis parlamentarizmo tradicijų.

Sovietinė spauda, smarkiai puldama komunistinio judėjimo vienybės ardytojus, nesąmoningai tapo vienu iš eurokomunizmo idėjų platinimo šaltinių. Nacionalinio komunizmo idėjomis „užsikrėtė“ ir „Perspektyvų“ leidėjai. „Perspektyvų“ 12 numerio straipsnyje „Svarbu pasekmės“ kritikuojamas sovietinis komunizmas, neigiamai atsiliepiama apie SSKP strategiją ir taktiką teikti pagalbą pasaulio komunistinėms partijoms; pasisakoma prieš proletarinę revoliuciją ir proletariato diktatūrą⁴⁷.

1978 m. pasirodė dokumentai, pasirašyti Lietuvos komunistų sąjungos (LKS), Judėjimo už Lietuvos išstojimą iš SSRS vardu. Tai nebuvo realiai pogrindyje egzistuojančios organizacijos, nors „Perspektyvų“ puslapiuose dažnai pasirodydavo jų dokumentai, kuriuose buvo nurodyta šių organizacijų struktūra, narių priėmimo tvarka. Dokumentų, pasirašytų LKS ir Judėjimo už Lietuvos išstojimą iš SSRS vardu, autorius buvo G. Iešmantas. Nors šios organizacijos buvo fiktyvios, vis dėlto įdomu panagrinėti jų vardu „Perspektyvose“ skleistas idėjas. Visuose šių organizacijų dokumentuose atsispindi klasikiniai kairiosios ideologijos aspektai. Viename iš programinių dokumentų LKS, remdamasi dialektiniu istoriniu materializmu, pripažįsta, kad „socializmas ir komunizmas yra žmonijos vystymosi būtinybė“, bet toliau teigia, jog „socializmas, kuris įgyvendindamas ekonomines, socialines ir kultūrines teises, bet paneigdamas politi-

nes ir pilietines laisves, kaip yra Tarybų Sąjungoje, dar nėra tikrasis [...]“⁴⁸. LKS propagavo socializmą (ir komunizmą kaip galutinį tikslą), bet jis turėjo būti „sujungtas su demokratija ir laisve“. Pasiiekti socializmo laimėjimai (nesukonkrečiami kokie) neatmetami, o „su laisve ir demokratija sujungtas socializmas reiškia aukštesnę esamo socializmo pakopą“⁴⁹. Komunizmo siekimas Lietuvos komunistų sąjungą vienija su kitomis komunistų partijomis. Kaip ir dera tikriems nacionalinio komunizmo atstovams, LKS pabrėžė tautų laisvę ir apsisprendimo teisę. Tų teisių paneigimas SSRS, prievartinio tautų suartėjimo politika „tampa prievartine asimiliacija“; nevengiama vartoti ir termino „didžiavalstybinis rusiškasis šovinizmas“. LKS pasisakė už tautų nepriklausomybę: „[...] siekdami sukurti tikrąjį socializmą, [...] esame už Lietuvos išstojimą iš Tarybų Sąjungos“⁵⁰. Anot LKS, Spalio revoliucija sustojo pusiaukelėje, nes apsiribojo socialiniais-ekonomineis klausimais, „laisvės įgyvendinimo atžvilgiu revoliucijos žygis liko neužbaigtas“⁵¹.

Analizuojant Judėjimo už Lietuvos išstojimą iš SSRS dokumentus reikėtų išskirti svarbiausius momentus: tai Lietuvos pasipriešinimo judėjime gan netradicinė, nuodugni sovietinės sistemos kritika ekonominiu-socialiniu aspektu, apeliavimas į visų žmogaus teisių ir laisvių varžymą (nuo 1976 m. lapkričio mėn. žmogaus teisių pažeidimus kėlė aikštėn Lietuvos Helsinkio grupė).

Straipsnyje „Rubikonas“, pretenduojančiame į teorinius apibendrinimus, nagrinėjami žmogaus teisių apribojimo aspektai⁵². „Draugo“ ir „filosofo“ dialogo forma parašytame straipsnyje keičiamasi nuomonėmis apie žodžio ir spaudos laisvę, rinkimų sistemą Sovietų Sąjungoje, svarstoma teisė išstoti iš SSRS, gvildenami tarptautinio komunistinio judėjimo klausimai. Straipsnis pavadintas „Rubikonas“ neatsitiktinai, nes norint kritikuoti esamą santvarką, kuri ne-

toleruoja jokios kritikos, reikia peržengti tam tikrą ribą, kaip tai padarė, pavyzdžiui, R. Kalanta ar rusų disidentas Vladimiras Bukovskis; anot straipsnio autoriaus, iš liaudies masių atimta teisė išreikšti savo nuomonę ir mintis⁵³. Kritikuojiama ir naujoji SSRS Konstitucija, kurioje deklaruota „teisė išstoti iš TSRS tėra tik fikcija“. Sovietinės sistemos valdymo metodus autorius lygina su fašistiniais⁵⁴.

Tautiniu aspektu ir kituose LKS straipsniuose rutuliojama vienos nacijos išskirtinumo, rusiškojo šovinizmo koncepcija, pabrėžiama, kad „TSRS ignoruojami kitų tautų politiniai, ekonominiai ir kultūriniai interesai“⁵⁵. Būtent tautos teisių, nepriklausomybės akcentavimas šių tekstų autorius priartina prie tautinės ideologijos.

„Perspektyvas“ griežtai kritikavo radikali tautinės krypties atstovai. Lietuvos laisvės lygos kritiniame straipsnyje, pavadintame „„Perspektyvos“ be perspektyvų“, kritikuojami kairiosios ideologijos atšvaitai „Perspektyvų“ puslapiuose⁵⁶. Ypač smerkiamos visos demokratizuotos nacionalinio komunizmo, eurokomunizmo idėjos, atmetamas marksizmas, kuris, anot straipsnio autoriaus, iš esmės neigia laisvę ir tautiškumą. Teigiama, kad „ateitis priklauso tautinėms ir religinėms idėjoms. Kas tai stengiasi atmesti, bus išmestas į istorijos šiukšlyną“⁵⁷. LKS nariai įžeidžiamai vadinami „elkaesininkais“, „neostalinistais“, nepripažįstamas jų atsiri-bojimas nuo oficialiosios LKP: „Taip, vien komunisto vardas šiandien mums viską pasako. Nesvarbu, ar tai oficialiosios kompartijos narys, ar elkaesininkas“⁵⁸. Šis straipsnis vėlgi rodo pasipriešinimo judėjimo diferenciaciją, t. y. įvairių ideologinių, politinių pažiūrų egzistavimą Lietuvos pasipriešinimo judėjime, tam tikrą polinkį į kategoriškus vertinimus ir tolerancijos stoką.

Atsakydami į kritiką ir pateikdami kontrargumentus, Judėjimo už Lietuvos išstojimą iš SSRS dalyviai teigė, kad tautinė reli-

ginė kryptis nėra perspektyvi, kad šiuolaikinėje Lietuvoje religiniai idealai nėra aktualūs jaunajai kartai: „Tautinė religinė kryptis nėra pagrindas bendrai kovai“⁵⁹. Pasisakoma už susivienijimą, bendrą frontą, kadangi „visus dalyvaujančius pasipriešinime jungia du dalykai: siekimas iškovoti nacionalinę nepriklausomybę ir kova už žmogaus teises, tai yra politinę demokratiją“⁶⁰.

„Perspektyvų“ leidėjai nesiejo savo leidinio su kuria nors viena pasipriešinimo judėjimo kryptimi. Vis dėlto ryškus kairiųjų idėjų pabrėžimas daugelyje teorinio pobūdžio straipsnių leistų šį leidinį priskirti būtent prie liberalios socialistinės orientacijos, neatmetant tautinio aspekto, kuris buvo būdingas absoliučiai visam pasipriešinimo judėjimui.

DISIDENTINIS JUDĖJIMAS. LIETUVOS HELSINKIO GRUPĖ

Terminas „disidentas“ atėjęs iš Vakarų. Tiesiogiai jis reiškia kitatikį, atskalūną, nepripažįstantį oficialiosios religijos, viešpatuojančios ideologijos⁶¹.

Disidentinis judėjimas, kaip tam tikra pasipriešinimo sovietiniam režimui forma, pagrįsta žmogaus teisių ir laisvių ideologija, susiformavo septintojo dešimtmečio viduryje Rusijoje. Kai kurie autoriai jo pradžią sieja su 1965 m. gruodžio 5-ąja (sovietinės Konstitucijos diena), kai Maskvos Puškino aikštėje grupė demonstrantų kėlė žmogaus teisių gynimo šūkius⁶².

Disidentų veiklos, kaip tam tikros pasipriešinimo formos, būdingiausi bruožai – atvirumas, viešumas (nepogrindinė veikla), veikimas nepažeidžiant tuo metu galiojusių teisės normų. Pagrindinė disidentų veiklos forma – taikūs protestai, dažniausiai – taikios demonstracijos (Lietuvoje retos), arba atvirų pareiškimų rašymas sovietų valdžios atstovams ir tarptautinėms organizacijoms (pvz., JTO). Disidentais buvo laikomi žmo-

nės, kurie aktyviai, anksčiau minėtais būdais priešinosi sovietiniam režimui; jų veikla neturėjo būti orientuota į trumpalaikio efekto siekimą. Disidentų veikla dėl jos viešumo turėjo formuoti visuomenės nuomonę tiek šalies viduje, tiek užsienyje.

Galima teigti, kad atviros opozicinės veiklos idėjos į Lietuvą atėjo iš Rusijos. Visų pirma reikėtų paminėti kai kurių Lietuvos kūrybinės inteligentijos atstovų ryšius su rusų savilaidos leidėjais. Septintojo dešimtmečio pradžioje Tomas Venclova, Aleksandras Štomas prisidėjo prie savilaidos žurnalo „Sintaksis“ (ėjo Maskvoje) leidimo⁶³. Tai buvo poezijos leidinys, į jį patekdavo modernistiniai jaunų autorių kūriniai, nepraėję sovietinės cenzūros. Prie žurnalo leidimo prisidėjo rusų disidentinio sąjūdžio atstovas Aleksandras Ginzburgas. Būtent iš kultūrinės opozicijos išaugo žmogaus teisių ir laisvių judėjimas. Rusijoje kilęs disidentinis sąjūdis, akcentavęs žmogaus teises, propagavęs intelektualinę laisvę ir įgavęs konkrečią savilaidos leidinių raišką, atstovavo savotiškai subkultūrai.

Lietuvos pasipriešinimo dalyviai su Rusijos ir Ukrainos disidentais susitikdavo kėlėjimuose ir lageriuose. Septintajame–aštuntajame dešimtmetyje užmegzti ryšiai su rusų disidentais (V. Bukovskis, Jurijus Orlovas, Anatolijus Ščaranskis, Sergejus Kovaliovas) padėjo atsirasti Lietuvoje naujam rezistencinės veiklos būdai.

Pirmosios atviros pasipriešinimo sovietų valdžiai apraiškos kilo iš katalikų dvasininkijos. Septintojo dešimtmečio pabaigoje pasirodė pirmosios kunigų pasirašytos peticijos dėl Bažnyčios persekiojimo, tikėjimo laisvės pažeidimų (pvz., 1968 m. kunigo V. Šlevo pareiškimas SSRS MT pirmininkui Aleksejui Kosyginui⁶⁴).

Pirmieji vieši pareiškimai, liudijantys ne vien tikinčiųjų, bet ir kitų žmogaus teisių pažeidimus Lietuvoje, pasirodė šiek tiek vėliau. 1975 m. gegužės 11 d. T. Venclova parašė

atvirą laišką Lietuvos komunistų partijos Centro komitetui, kuriame ne tik išdėstė savo požiūrį į komunistinę ideologiją, bet ir atkreipė dėmesį į literatūrinės, mokslinės ir kultūrinės veiklos varžymus. 1975 m. lapkričio 23 d. A. Terleckas kreipėsi į SSRS saugumo komiteto pirmininką Jurijų Andropovą atviru laišku, kuriame išdėstė asmeninę represijų už antisovietinę veiklą patirtį ir mėgino įrodyti, jog Sovietų Sąjungoje žmonės persekiojami už politinius įsitikinimus⁶⁵.

Vienas reikšmingiausių viešų dokumentų – 1979 m. rugpjūčio 23 d. „Lietuvos, Latvijos, Estijos kreipimasis į TSRS, VFR, VDR vyriausybes, SNO generalinį sekretorių“⁶⁶. Dar kitaip šis dokumentas vadinamas 45 Baltijos kraštų atstovų pareiškimu; jis buvo parašytas 40-osioms Molotovo–Ribentropo pakto metinėms paminėti. Šiame dokumente, remiantis istoriniais įvykiais, akivaizdžiai iliustruojančiais Baltijos šalių okupacijos faktą, ir tarptautinės teisės normomis, deklaruojančiomis tautų apsisprendimo teisę, reikalaujama panaikinti minėto pakto padarinius. Tai pirmas viešas dokumentas, kuriame reikalaujama Baltijos šalių nepriklausomybės. Kreipimuisi pritarė Rusijos disidentai Jelena Boner, A. Sacharovas, Jurijus Belovas ir kiti. Šis dokumentas svarbus ne vien tuo, kad jame viešai deklaruotas Lietuvos okupacijos faktas ir kartu iškeltas Lietuvos suverenumo reikalavimas, bet ir tuo, kad daugelis Lietuvos pagrindinio veikėjų, tokių kaip A. Terleckas, Romas Andrijauskas, V. Bogušis, J. Volungevičius, Jonas Dambrauskas, J. Sasnauskas, Petras Cidzikas ir kiti⁶⁷, pasirašydami šį dokumentą, iš pagrindinės veiklos perėjo į atvirą konfrontaciją su režimu. Būtent po to, kai pasirodė šis pareiškimas, buvo suimti A. Terleckas ir J. Sasnauskas. 1979 m. spalio 30 d. „už nelegalių leidinių bei kitokio turinio literatūros gaminimą, dauginimą ir platinimą“ baudžiamojon atsakomybėn pa-

trauktas A. Terleckas, o tų pačių metų gruodžio 11 d. – J. Sasnauskas⁶⁸.

1978 m. pabaigoje–1979 m. į atvirų protesto pareiškimų, kreipimusių rengimą įsitraukė daugelis Lietuvos pasipriešinimo judėjimo dalyvių. Ši veikla galėjo būti susijusi su KGB pradėta aktyvia kova prieš itin opoziciškai nusiteikusius asmenis.

1978 m. rugsėjo mėn. apie 18 Lietuvos pasipriešinimo judėjimo dalyvių parengė bendrą protesto laišką, adresuotą Lietuvos SSR AT Prezidiumui, dėl V. Petkaus nuteisimo; 1979 m. kovo mėn. išsiųstas atviras laiškas „Tiesos“ redaktoriui dėl B. Gajausko nuteisimo, 1979 m. liepos–rugsėjo mėn. tokiu pat būdu buvo protestuojama prieš Romualdo Ragaišio suėmimą⁶⁹. Atvirais pareiškimais pasipriešinimo judėjimo dalyviai protestavo prieš piktnaudžiavimą psichiatrija politiniais tikslais (1979 m. gegužės mėn. pareiškimas dėl Henriko Klimašausko), prieš Lietuvoje vykdomą rusinimo politiką (1979 m. sausio mėn. laiškas, adresuotas Lietuvos KP CK), prieš Baltijos šalių okupaciją⁷⁰.

Atviro protesto forma buvo ne mažiau (gal net ir labiau) efektyvi už pagrindinę veiklą. Daugelis tokių pareiškimų patekdavo į užsienio lietuvių spaudos puslapius, juos cituodavo „Laisvės“, Vatikano ir kitos radijo stotys⁷¹. Tokius pareiškimus pasirašiusių konkrečių asmenų pavardės leido susidaryti tam tikrą vaizdą apie Lietuvos pasipriešinimo judėjimo mastą, KGB vykdomas represijas prieš judėjimo dalyvius, apie žmogaus ir tautų teisių varžymus SSRS.

Viena ryškiausių demokratinio žmogaus teisių gynimo sąjūdžio atstovė – 1976 m. lapkričio 25 d. susikūrusi Lietuvos Helsinkio grupė. Ši grupė išsiskyrė iš bendro Lietuvos neginkluoto pasipriešinimo judėjimo konteksto, todėl reikėtų plačiau panagrinėti jos susikūrimo aplinkybes ir veiklą.

Viešų draugijų, pavadintų Helsinkio grupėmis, idėja kilo A. Sacharovui⁷². Šios grupės turėjo tirti 1975 m. Europos saugumo ir

bendradarbiavimo konferencijos Baigiamojo akto, pasirašyto Helsinkyje, nutarimų pažeidimus ir informuoti apie juos pasaulio visuomenę, taip pat šį dokumentą pasirašiusių šalių vyriausybes. Pirmoji tokia grupė susikūrė Maskvoje 1976 m. gegužės 12 d., jai ėmėsi vadovauti aktyvus Rusijos disidentinio sąjūdžio atstovas J. Orlovas⁷³. Tais pačiais metais Maskvos grupės pavyzdžiu įsikūrė Ukrainos, o 1977 m. – Armėnijos Helsinkio grupės⁷⁴. Taigi Lietuvos Helsinkio grupės (toliau – LHG) susikūrimą inspiravo anksčiau susikūrusi analogiška grupė Maskvoje, bet lietuvių grupė, kaip ir ukrainiečių, gruzinų, armėnų, prisijungė ne prie Maskvos Helsinkio grupės, o prie tarptautinio Helsinkio grupių sąjūdžio.

Oficialiai lietuvių Helsinkio grupė vadinosi „Helsinkio susitarimų vykdymui remti Lietuvos visuomeninė grupė“. Jos nariai steigėjai buvo kunigas Karolis Garuckas, fizikos mokslų daktaras Eitanas Finkelšteinas, poetė, pedagogė, buvusi politinė kalinė Ona Lukauskaitė-Poškienė, buvęs politinis kalnys V. Petkus ir poetas, vertėjas T. Venclova. Nariai steigėjai buvo įvairių tautybių, tikėjimų, socialinės kilmės ir profesijų žmonės. Visi jie jau dalyvavo religinės, tautinės arba tautinės-liberaliosios pakraipos opoziciniame judėjime. LHG pretendavo atstovauti demokratiniam Lietuvos pasipriešinimo judėjimui, taip pat įvairiems Lietuvos gyventojų sluoksniams. Visi LHG nariai turėjo lygias teises, oficialaus vadovo nebuvo, be to, LHG neturėjo nei įstatų, nei programos⁷⁵, bet tam tikros neoficialios taisyklės apribojo LHG narių skaičių. Parenkant kandidatus, buvo sutarta, jog LHG narys privalo: 1) pritarti Helsinkio konferencijos Baigiamojo akto nutarimams, stengtis prisidėti prie jų įgyvendinimo; 2) neraginti į smurtinę kovą ir joje nedalyvauti. Buvo nuspręsta, kad asmenys, tarnavę vokiečių ir Sovietų Sąjungos baudžiamosiose struktūrose, taip pat vermachte, negali dalyvauti LHG veikloje.

Grupei negalėjo priklausyti ir buvę Lietuvos partizanai⁷⁶.

Pirmieji grupės dokumentai buvo paskelbti 1976 m. gruodžio 1 d. Maskvoje, rusų disidentų suorganizuotoje neoficialioje spaudos konferencijoje užsienio žurnalistams⁷⁷. Šiame susitikime pirmą kartą oficialiai paskelbtas LHG susikūrimo manifestas⁷⁸. Dokumente pabrėžiama, kad susikūrusi grupė „kreips didžiausią dėmesį į Helsinkio susitarimų humanitarinius paragrafus, liečiančius sąžinės, religijų, minties ir įsitikinimų laisvę, taip pat žmogiškųjų kontaktų (šeimų susijungimo, giminių lankymo) laisvę“⁷⁹. Manifeste atkreiptas dėmesys ne tik į žmogaus teisių pažeidimus, bet ir į patį Lietuvos okupacijos faktą: „Mes tikimės, kad šalys [...] atsižvelgs į tai, jog dabartinį Lietuvos statusą nulėmė TSRS kariuomenės įėjimas į jos teritoriją 1940 metų birželio 15 dieną“⁸⁰.

Šioje spaudos konferencijoje LHG atstovai įteikė žurnalistams dar du grupės dokumentus: dokumentą Nr. 1 – apie represijas prieš du katalikų vyskopus – Julijoną Steponavičų ir Vincentą Sladkevičų – ir dokumentą Nr. 2 – apie Lietuvos AT Prezidiumo 1976 m. liepos 28 d. išleistą dekretą, varžantį religinių bendruomenių teises⁸¹.

Lietuvos Helsinkio grupės tiesioginė užduotis buvo registruoti žmogaus teisių pažeidimus ir platinti šią informaciją. Iki 1981 m. pabaigos grupė išleido apie 30 numeruotų dokumentų (dokumentai neturi pavadinimų, jie tik sunumeruoti) bei keletą nenumuotų pareiškimų. Vakarus pasiekė visi iki tų metų LHG parengti dokumentai, išskyrus dokumentus Nr. 19, 20, 21, 24, 25 ir 27⁸².

Visus LHG išleistus dokumentus pagal juose akcentuojamas žmogaus ir tautų teisių pažeidimų sritis galima suskirstyti į kelias grupes:

1) sąžinės laisvės varžymai, religinių bendruomenių teisių apribojimai, represijos prieš dvasininkus;

2) teisės pasirinkti gyvenamąją vietą, judėjimo laisvės varžymai;

3) įsitikinimų laisvės pažeidimai, represijos prieš asmenis, platinančius „antisovietinę literatūrą“;

4) tautų teisių pažeidimai, tautinių mažumų diskriminavimas;

5) politinių kalinių problemos, psichiatrijos naudojimas politiniais tikslais;

6) represijos prieš pasipriešinimo judėjimo dalyvius, Helsinkio grupių narius.

Grupės interesų sritis buvo labai plati. Dokumentuose konstatuojami tiek atskirų žmonių teisių pažeidimai, tiek tautų, nacionalinių mažumų (žydų, vokiečių, totorių), religinių bendruomenių (katalikų, sekmininkų) teisių varžymai. LHG pareiškimai gana konkretūs, juose nurodomos nukentėjusių žmonių pavardės, adresai, gimimo, suėmimo datos ir kiti duomenys.

Vienas svarbiausių Lietuvos Helsinkio grupės dokumentų – 1977 m. balandžio 10 d. parengtas memorandumas „Dėl Romos Katalikų Bažnyčios bei kitų tikinčiųjų padėties Lietuvoje“⁸³. Jis adresuotas Belgrado komisijai, tikrinančiai, kaip vykdomi 1975 m. Helsinkyje pasirašyti tarptautiniai susitarimai. Šiame pareiškime iškeliami aiškiai pagrindiniai katalikų teisių apribojimai, kaip antai: valstybės kišimasis į Bažnyčios vidaus gyvenimą, kunigų veiklos, religinio auklėjimo varžymai, masinė antireliginė propaganda drauge draudžiant religinę. Minimi konkretūs atvejai, kai nuo valdžios kontrolės nukentėjo kunigų seminarijos auklėtiniai, kunigai (M. Petrauskas, A. Čiūras, K. Garuckas, Vladas Černiauskas, Algirdas Keina), konstatuojami dviejų Lietuvos vyskupų – V. Sladkevičiaus ir J. Steponavičiaus – tremties faktai⁸⁴. Memorandume reikalaujama, kad Lietuvos tikintiesiems būtų suteikta susirinkimų, mitingų, spaudos ir žodžio laisvė, kad iš kalėjimų ir lagerių būtų paleisti politiniai kaliniai (Nijolė Sadūnaitė, Petras Plumpa, Povilas Petronis, Šarūnas Žukaus-

kas ir kiti). Šis memorandumas tarsi apibendrina visus anksčiau pasirodžiusius panašios tematikos dokumentus. Gausiomis citatomis iš įvairių tarptautinių dokumentų bei Lietuvos SSR Konstitucijos ir konkrečiais sąžinės laisvės varžymo faktais paremti teiginiai padėjo susidaryti realų Lietuvos tikinčiųjų padėties vaizdą.

LHG savo dokumentuose atkreipė dėmesį ir į kitų religinių bendruomenių teisių varžymus. 1977 m. birželio 22 d. dokumente Nr. 8 pateikiami sekmininkų religinės bendruomenės tikinčiųjų diskriminavimo faktai⁸⁵.

Iš kitose sovietinėse respublikose veikusių analogiškų grupių Lietuvos Helsinkio grupė išsiskyrė tam tikru savitumu – reikalavimais laikytis ne tik žmogaus, bet ir tautų teisių. Susikūrimo manifeste LHG nariai ypač pabrėžė Lietuvos okupacijos faktą⁸⁶. 1977 m. liepos 17 d. grupė parengė išsamų memorandumą „Dėl dabartinės padėties Lietuvoje“, kuris buvo adresuotas Belgrado konferencijai⁸⁷. Konferencijos dalyviams šis memorandumas dar kartą priminė Lietuvos aneksijos 1940 m. faktą, jame taip pat iškelti žmogaus teisių pažeidimai bei tautinės priespaudos faktai, kaip antai išvardijamos pavardės daugelio politinių kalinių, kuriems „vis neleidžiama sugrįžti į tėvynę Lietuvą, ir jie tremtyje laikomi be teismo ir termino [...]: Bubulas Stepas, Buknys Kostas, Deksnys Antanas, Karalius Jonas [...]“; pateikiami faktai, rodantys valdžios pastangas rusinti Lietuvą, taip pat fiksuojamas kitas tautinės diskriminacijos aspektas – lietuvių kultūrinės veiklos slopinimas už Lietuvos ribų: „uždarytos visos lietuviškos mokyklos Latvijoje, kur karo išvakarėse jų veikė 18 [...], kai kuriose Baltarusijos žemėse lietuviai yra autochtonai. Jie gyvena Vidžių, Gervėčių, Pelsesos, Lazūnų ir kitose vietose, neturi lietuviškų mokyklų“⁸⁸. Pirmą kartą atkreiptas dėmesys į tai, kad su tautinės bei kultūrinės priespaudos problemomis susiduria ir Lietuvos tautinės mažumos: žydai, karai-

mai, totoriai ir kiti. Taigi tautinių problemų akcentavimas LHG akivaizdžiai išskiria iš kitų Helsinkio grupių, kurios fiksavo žmogaus teisių ir laisvių pažeidimus. Pasirinkusi atvirą veiklos būdą, Lietuvos Helsinkio grupė išsiskyrė ir iš bendro Lietuvos pasipriešinimo judėjimo konteksto. Tai buvo gan sėkmingas bandymas atstovauti ne grupiniams konfesiniams ar tautiniams interesams, o kelti visai žmonijai bendras problemas.

KGB Lietuvos Helsinkio grupę traktavo kaip antisovietinę organizaciją, o jos dokumentus įvardijo kaip „šmeižikiško antisovietinio turinio dokumentus, kurie žemino sovietinę valstybinę ir visuomeninę santvarką“⁸⁹. 1977 m. rugpjūčio 23 d. KGB suėmė grupės lyderį V. Petkų, besiruošiantį vykti su LHG dokumentais į Maskvą. 1978 m. liepos 13 d. jis buvo nuteistas pagal Lietuvos SSR BK 68 str. 2 dalį ir 70 str. – 15 metų laisvės atėmimo, iš kurių 3 metus bausmę turėjo atlikti kalėjime, o likusius – ypatin-gojo režimo pataisos darbų kolonijoje.

1979 m. radikaliai pasikeitė LHG sudėtis. Iš grupės pasitraukė E. Finkelšteinas. 1979 m. balandžio mėn., po sunkios ligos mirus kunigui K. Garuckui, grupėje jį pakeitė kunigas Bronius Laurinavičius. Tais pačiais metais LHG nariais tapo Mečislovas Jurevičius, Algirdas Statkevičius, o 1980 m. – V. Skuodis, kunigas Vytautas Vaičiūnas. Naujieji LHG nariai parengė apie dešimt dokumentų, kuriuose daugiausia kalbama apie tuo metu Sovietų Sąjungoje vykusį disidentų persekiojimą.

1980 m. prasidėjusi antroji represijų banga palietė visas SSRS veikiančias Helsinkio grupes. 1980 m. vasario 14 d. buvo suimtas A. Statkevičius. Lietuvos SSR Aukščiausiasis Teismas paskyrė jam „priverčiamąją medicininio pobūdžio priemonę – atidavimą į specialaus tipo psichiatrinę ligoninę“. 1981 m. pavasarį buvo suimti M. Jurevičius ir V. Vaičiūnas. Lapkričio 24 d. neaiškiomis aplinky-

bėmis automobilių katastrofoje žuvo kunigas B. Laurinavičius. LHG patyrė didelę narių kaitą, kuri lėmė sporadišką veiklą. Kurį laiką Lietuvos Helsinkio grupės nariais buvo A. Terleckas, Vladas Šakalys, V. Bogušis, G. Iešmantas, Edmundas Paulionis, N. Sadūnaitė ir kiti. Kiekvienas jų iki suėmimo grupėje veikė vidutiniškai apie pusę metų.

Kitaip negu Odesos, Maskvos, Gruzijos ir Ukrainos Helsinkio grupės, Lietuvos Helsinkio grupė savo veiklos nenutraukė, nors represijos ją visiškai paralyžiavo. LHG veiklos susilpnėjimą kompensavo 1978 m. lapkričio 13 d. pagal LHG modelį įkurtas Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komitetas, perėmęs dalį Lietuvos Helsinkio grupės funkcijų⁹⁰.

Lietuvos Helsinkio grupė buvo viena iš nedaugelio organizacijų ir draugijų, atitinkančių disidentinės veiklos reikalavimus. Disidentinio sąjūdžio atstovai daug nuveikė savo dokumentais diskredituodami Sovietų Sąjungą Vakaruose. Susidorojimas su žmonėmis, kurių veikla neprieštaravo oficialiems SSRS įstatymams, leido atitinkamai vertinti režimo politiką. Todėl, nagrinėjant antisovietinės opozicijos klausimus, taip svarbu pabrėžti ir įvertinti būtent atviros disidentų veiklos reikšmę.

Lyginant Lietuvos ir Rusijos disidentinio sąjūdžio apraiškas pažymėtina, kad jų veiklos formos ir metodai yra panašūs (tai – atviri, vieši protestai), o turinys skirtingas. Tautiškumas ir konfesinė problematika buvo svetima rusų liberaliajai inteligentijai. Tautinis Lietuvos disidentinio sąjūdžio pobūdis buvo visiškai natūralus, iš tautinės savisau-gos išplaukiantis bruožas.

IŠVADOS

Aštuntajame dešimtmetyje tautinės pakraipos opozicija išsikristalizavo į atskirą srovę. Tai liudija kai kurių tuo laikotarpiu atsiradusių savilaidos leidinių, pogrindžio orga-

nizacijų ideologinės nuostatos, politinės pažiūros. Svarbiausios buvo nacionalinės egzistencijos problemos: puoselėti ir išsaugoti kalbą, tautinę savimonę. Ryškiausiai tautinės pakraipos leidiniais laikytini: „Aušra“, „Vytis“ ir „Laisvės šauklys“.

Lietuvos laisvės lyga dėl ryškių tautinių ir politinių aspiracijų, kartais pasitaikančių itin griežtų nacionalistinių pareiškimų bei atsiribojimo nuo religinės srovės tapo radikaliausia tautinės pakraipos pagrindžio organizacija.

Lietuvos suverenumo teigimas, 1940 m. okupacijos akcentavimas, nepriklausomos valstybės atkūrimo idėja, sovietinės sistemos kritika pagrindžio spaudoje ir dokumentuose leidžia priskirti tautinę pasipriešinimo kryptį prie sovietinę sistemą atmetančios opozicijos. Greta religinės krypties opozicijos tautinės pakraipos judėjimas buvo vienas ryškiausių pasipriešinimo judėjimų Lietuvoje.

Tautinė-liberalioji kryptis atsisakė religinės ideologijos, radikalių nacionalistinių idėjų propagavimo; politinių pažiūrų aspektu ji laikėsi centristinių, kartais ir kairiųjų po-

zicijų. Svarbiausias šios krypties pagrindžio leidinys – „Perspektyvos“. Būdingiausi liberaliosios opozicijos bruožai – nuodugni sovietinės sistemos kritika, žmogaus teisių bei laisvių akcentavimas, raginimas pasinaudoti Konstitucijoje garantuota teise išstoti iš SSRS.

Aštuntojo dešimtmečio viduryje Lietuvoje susiformuoja atvira, nepagrindinė, formaliai legali opozicinė veikla, kurią galima pavadinti disidentiniu sąjūdžiu. Daugelis neginkluoto pasipriešinimo dalyvių, pasirašydami atvirus protesto pareiškimus dėl žmogaus ir tautų teisių varžymo, Lietuvos okupacijos, iš pagrindžio perėjo į atvirą konfrontaciją su režimu. Lietuvos disidentinio sąjūdžio (lyginant jį su Rusijos disidentiniu sąjūdžiu) išskirtinumą rodo jo turinys, t. y. nacionalinių ir religinių teisių akcentavimas.

Tautinės ir tautinės-liberaliosios pasipriešinimo judėjimo krypties sąlyčio taškas buvo tautinių problemų akcentavimas. Abiejų srovių politinis idealas – nepriklausoma Lietuva, todėl taikaus pasipriešinimo dalyviai dažniausiai kėlė sistemą atmetančias idėjas.

Nuorodos

¹ G. K. Vaigauskas, *Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja*, Vilnius, 1992, p. 77.

² „Pirmieji „Aušros“ spinduliai“, *Aušra*, Čikaga, 1977, t. 1, p. 9–10.

³ Ibid., p. 9.

⁴ Ibid., p. 10.

⁵ Ibid.

⁶ A. Lickis, „Antisovietinis pagrindis ir Lietuvos nepriklausomybė“, *Nenugalėtoji Lietuva*, Vilnius, 1993, t. 1, p. 127.

⁷ G. K. Vaigauskas, op. cit., p. 65.

⁸ A. Terleckas, *Didysis sąmokslas prieš Lietuvą*, Kaunas, 1996, p. 41.

⁹ Lietuvos SSR Aukščiausiojo Teismo nuosprendis, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), baudžiamoji byla Nr. P-14141, t. 10, l. 228–238.

¹⁰ *Nenugalėtoji Lietuva*, Vilnius, 1993, t. 2, p. 22.

¹¹ A. Terleckas, op. cit., p. 42.

¹² Lietuvos laisvės lygos tautinės tarybos narių sąrašas, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1747, l. 33–35.

¹³ A. Terleckas, op. cit., p. 44.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid., p. 41.

¹⁶ A. Terleckas, op. cit., p. 42.

¹⁷ *Laisvės šauklys*, 1976, Nr. 1, p. 2.

¹⁸ Ibid., p. 88–93.

¹⁹ A. Lickis, op. cit., p. 121.

²⁰ A. Terleckas, op. cit., p. 44.

²¹ Ibid., p. 49.

²² Ibid.

²³ Ibid., p. 50.

²⁴ Ibid., p. 58.

²⁵ Ibid.

²⁶ *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 2, p. 137–162.

²⁷ Ibid., p. 137–138.

²⁸ Ibid., p. 142.

²⁹ Ibid., p. 161.

³⁰ Ibid., p. 183.

- ³¹ Ibid., p. 135–136.
- ³² Ibid.
- ³³ Kaltinamoji išvada J. Sasnausko ir A. Terlecko baudžiamojoje byloje, LYA, kontrolinio stebėjimo byla Nr. 47753/3, l. 96–108.
- ³⁴ *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 2, p. 126–129, 210–212.
- ³⁵ „Taškento konferencijos rekomendacijos“, *Pasaulio lietuvis*, 1979, Nr. 11–12, p. 37–39.
- ³⁶ *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 2, p. 211.
- ³⁷ Th. Remeikis, *Opposition to soviet rule in Lithuania. 1945–1980*, Chicago, 1980, p. 121.
- ³⁸ A. Lickis, „Antisovietinis pagrindis ir Lietuvos nepriklausomybė“, *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 1, p. 118.
- ³⁹ Ibid., p. 123.
- ⁴⁰ Lietuvos SSR Aukščiausiojo Teismo nuosprendis, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1671, l. 70–71.
- ⁴¹ *Perspektyvos*, 1978, Nr. 1, p. 1.
- ⁴² Ibid., p. 17–24.
- ⁴³ Ibid., p. 17–18.
- ⁴⁴ Ibid., p. 20.
- ⁴⁵ Kreipimasis į visus pasaulio lietuvius, *ibid.*, 1978, Nr. 7, p. 4–5.
- ⁴⁶ Ibid., p. 9, 13.
- ⁴⁷ „Svarbu pasekmės“, *ibid.*, 1979, Nr. 12, p. 31–32.
- ⁴⁸ *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 1, p. 551.
- ⁴⁹ Ibid.
- ⁵⁰ Ibid., p. 552.
- ⁵¹ „Taikos liudijimas“, *Perspektyvos*, 1979, Nr. 17, p. 18–19.
- ⁵² „Rubikonas“, *Perspektyvos*, 1978, Nr. 3, p. 26–58.
- ⁵³ Ibid., p. 26.
- ⁵⁴ Ibid., p. 49.
- ⁵⁵ „Taikos liudijimas“, *Perspektyvos*, 1979, Nr. 17, p. 57–58.
- ⁵⁶ „„Perspektyvos“ be perspektyvų“, LYA, baudžiamoji byla Nr. 47756, t. 21, l. 109–115.
- ⁵⁷ Ibid., l. 112.
- ⁵⁸ Ibid.
- ⁵⁹ Ibid., l. 193.
- ⁶⁰ Ibid., l. 194.
- ⁶¹ *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 1985, p. 114.
- ⁶² A. Jakubčionis, „Pasipriešinimo genezė“, *Katalikų pasaulis*, 1997, Nr. 3, p. 23.
- ⁶³ T. Venclova, *Vilties formos. Eseiistika ir publicistika*, Vilnius, 1991, p. 240.
- ⁶⁴ *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 1, p. 156–157.
- ⁶⁵ A. Terleckas, „TSRS saugumo komiteto pirmininkui J. V. Andropovui“, *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 3, p. 289–291.
- ⁶⁶ *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 2, p. 177–181.
- ⁶⁷ Ibid., p. 176.
- ⁶⁸ Kaltinamoji išvada A. Terlecko ir J. Sasnausko baudžiamojoje byloje, LYA, kontrolinio stebėjimo byla Nr. 47753/3, l. 45.
- ⁶⁹ Ibid., l. 49–50.
- ⁷⁰ Ibid., l. 52, 57, 58.
- ⁷¹ Ibid., l. 48.
- ⁷² T. Venclova, „Lietuvos Helsinkio grupė“, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1985, t. 37, p. 347.
- ⁷³ *Helsinkioje dviženijė*, New York, 1982, s. 9.
- ⁷⁴ Ibid., p. 45, 66.
- ⁷⁵ K. Garucko apklausos protokolas, LYA, baudžiamoji byla Nr. 47725/3, t. 4, l. 1–8.
- ⁷⁶ E. Finkelšteinas, „Lietuvos Helsinkio grupė“, *Pasaulio lietuvis*, 1986, Nr. 11, p. 13–18.
- ⁷⁷ T. Venclova, „Lietuvos Helsinkio grupė“, *Lietuvių enciklopedija*, t. 37, p. 348.
- ⁷⁸ Lietuvos grupės Helsinkio susitarimų vykdymui remti manifestas, *Darbininkas*, 1977, Nr. 11, p. 1.
- ⁷⁹ Ibid.
- ⁸⁰ Ibid.
- ⁸¹ „Lietuvių grupė Helsinkio susitarimui“, *Draugas*, 1976, liepos 16, p. 1.
- ⁸² Th. Remeikis, „Dissent and opposition in Lithuania during 1979–1980“, *Violation of Human rights in Soviet occupied Lithuania a report for 1979/1980*, 1981, p. 15.
- ⁸³ *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 1, p. 453–460.
- ⁸⁴ Ibid., p. 455.
- ⁸⁵ Lietuvos Helsinkio grupės dokumentai, LYA, baudžiamoji byla Nr. 47725/3, t. 1, l. 125–126.
- ⁸⁶ Lietuvos grupės Helsinkio susitarimų vykdymui remti manifestas, *Darbininkas*, 1977, Nr. 11, p. 1.
- ⁸⁷ *Nenugalėtoji Lietuva*, t. 1, p. 481–487.
- ⁸⁸ Ibid., p. 482, 483.
- ⁸⁹ Lietuvos KGB tardymo skyriaus 1977 m. rugsėjo 1 d. nutarimas, LYA, baudžiamoji byla Nr. 47725/3, t. 1, l. 160.
- ⁹⁰ *Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto dokumentai*, Vilnius, 1994, p. 5.

Gauta 1999 05 06

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Didžioji g. 17/1, Vilnius

Živilė Račkauskaitė

RESISTANCE AGAINST THE SOVIET REGIME IN THE SEVENTIES AND EIGHTIES IN LITHUANIA

Summary

Different underground organisations united in the 1970s, forming a national opposition and focusing on the survival of Lithuania. At the end of the 1980s, it became a national

movement with its underground publications and an organisation united by the ideas of nationalism. The major publications of the movement were *Aušra*, *Vytis* and *Laisvės*

in particular, reflects that the ultimate end of the originators of publications was free Lithuania eighties, the movement can relatively be streamed into three major oppositions: the Lithuanian Catholic Church opposition (LCC), radical-nationalist, and liberal-nationalist oppositions. The LCC movement focused on the violation of the freedom of religious believes in Lithuania whereas the priorities, although the issue has always been spoken euphemistically.

On 15 June 1978, a new nationalist organisation *The League of the Freedom of Lithuania* (LLL) started its activities. The LLL is considered the most radical underground organisation of that time for its open claim of independence through its two major publications *Vytis* and *Laisvės Šauklis*.

The Initiative Group for the Preservation of the Lithuanian Language that existed in 1979 focused on Lithuania's assimilation by Russians. The Group's publications assessed the Soviet occupation and its regime as a genocide against the Lithuanian nation. Generally speaking, the ideas

nationalism united many youth underground organisations. However, Lithuanian nationalists being a mouthpiece of independent Lithuania, have never discussed political and economic issue Lithuania in future. It can be accounted for the priority of their activities that was given to the survival of the nation of Lithuania.

The opposition of national liberals was a democratic national movement that declined both the partial LCC's opposition and radical nationalism. The movement and its major publication the *Perspektyvos* focused on the soviet system's critic, on the dissemination of fundamental human rights and promoted the idea of self determination exercising the rights guaranteed by the Soviet constitution.

At the end of eighties a new form of resistance took its shape. The opposition was open and is known as dissident movement. *The Helsinki Group of Lithuania* can serve as a standard for a dissident organisation. Exercising non-covered, but open defence of human rights and freedoms the movement paved a new way in the fight of freedom for Lithuania.